

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
INSTITUTUL DE ISTORIE ECLEZIASTICĂ

PAUL BRUSANOWSKI

STAT ȘI BISERICĂ ÎN VECHEA ROMÂNIE ÎNTRE 1821-1925

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2010

CUPRINS

Introducere.....	9
1. Biserica Ortodoxă Română în Epoca Regulamentelor Organice (1831-1859).....	11
1.1. Regulamentele Organice și principalele lor prevederi privitoare la Biserică	13
1.1.1. Clerul superior	15
1.1.2. Clerul inferior	18
1.1.3. Reglementarea învățământului teologic.....	24
1.2. Asaltul autorităților statale asupra Bisericii în epoca domniilor regulamentare. Controlul averilor bisericești.....	25
1.2.1. Înființarea Ministerelor pentru Culte în Țara Românească (1831) și Moldova (1844)	26
1.2.2. Legiuri privind administrarea averilor mănăstirilor pămâtenes și înființarea „Caselor Centrale” bisericești în Țara Românească (1834) și Moldova (1835)	28
1.2.3. Legiuri privind administrarea averilor mitropoliilor și episcopiilor (1840 și 1847 în Țara Românească, 1844 în Moldova).....	32
1.3. După 1848. De la Balta Liman la Unirea principatelor	37
1.3.1. Noi reglementări privind alegerea ierarhilor în 1850/51	40
1.3.2. Încercări de reorganizare a învățământului teologic.....	41
1.3.3. Problema dotării (salarizării) clerului inferior	44
2. Regimul domnitorului Alexandru Ioan Cuza și Biserica Ortodoxă.....	47
2.1. Secularizarea averilor Bisericii	48
2.1.1. Chestiunea mănăstirilor chinoviale și suspendarea mitropolitului Moldovei	50
2.1.2. Desființarea Caselor Centrale, în fapt însă o deturnarea de fonduri (1860 și 1862).....	55
2.1.3. Secularizarea averilor mănăstirilor închinat	58
2.1.4. Considerații ale contemporanilor cu privire la secularizare.....	64
2.2. Încercarea de reformă constituțională a Bisericii	68
2.2.1. Decretul Organic și unificarea Bisericii românești.....	68
2.2.2. Legea pentru numirea de episcopi și mitropoliți	71
2.2.3. Sinoadele lui Cuza și rolul lor legislativ și judecătoresc	73
2.2.3.1. Sinodul general din 1865.....	73
2.2.3.2. Sinodul din 1 iulie -10 august 1867.....	75
2.2.3.3. Sinodul din 1 iulie 1869	76
2.2.3.4. Rolul Sinoadelor generale în organizarea BOR	77
2.3. Reforma învățământului teologic	80
2.4. Alte măsuri privitoare la viața bisericească.....	87
2.5. Lupta pentru canonicitate	90

3. Biserica Ortodoxă din România sub regimul Legii Sinodale (1866-1925)	97
3.1. Cadrul general al relațiilor dintre Stat și Biserică.....	98
3.1.1. Biserica Ortodoxă ca Biserică dominantă.....	98
3.1.2. Controlul administrativ al Guvernului, în comparație cu celelalte state cu Biserici ortodoxe.....	99
3.2. Episcopatul. Sfântul Sinod	108
3.2.1. Alcătuirea Sf. Sinod.....	108
3.2.2. Alegerea mitropoliților și a episcopilor eparhioți	113
3.2.2.1. Alegerea ierarhilor în celelalte Biserici Ortodoxe.....	113
3.2.2.2. Rolul factorului politic în alegerile de ierarhi în România antebelică. Cazul Ghenadie Petrescu.	115
3.2.2.3. Discuțiile cu privire la cercul de eligibili pentru demnitatea de episcopi și mitropoliți.	119
3.2.3. Organizarea internă a Sf. Sinod. Sesiuni sinodale	122
3.3. Consistoriul Superior Bisericesc	124
3.3.1. Motivele emiterii de către ministrul Spiru Haret a <i>Legii Consistoriului</i> ...	124
3.3.1.1. Discuții pe seama implicării clerului inferior în administrația bisericească.....	125
3.3.1.2. Criza bisericească provocată de episcopul Gherasim Saffirin.....	129
3.3.1.3. Opinia publică despre criza bisericească. Disputele privind trăinicia vechilor tradiții și canoane vs. necesitatea reorganizării bisericești conform spiritului timpurilor.....	140
3.3.1.4. Principalele critici ale episcopului Saffirin asupra Legii Consistoriului și combaterea lor de către unii teologi ai vremii.....	149
3.3.2. Membrii Consistoriului. Alegerea lor.....	155
3.3.3. Competența Consistoriului Superior Bisericesc, în versiunea propusă de Spiru Haret în 1909.....	158
3.3.4. Regulamentul de ordine internă a Consistoriului Superior Bisericesc	159
3.3.5. Prima sesiune a CSB.....	160
3.3.6. Discuții în ședințele Sf. Sinod privind modificarea Legii Consistoriului. Noua variantă a Legii (1911).....	161
3.4. Administrația eparhială. Consistoriul eparhial, revizorul bisericesc și protoieria.....	170
3.4.1. Administrația eparhială în celelalte Biserici surori.....	170
3.4.2. Administrația eparhială în Biserica din Regatul României.....	176
3.5. Administrația parohială în Biserica Vechiului Regat. Situția materială a clerului de mir.....	180
3.5.1. Administrația parohială în celelalte Biserici Ortodoxe surori	180
3.5.2. Criza materială a clerului de mir până în anul 1893	194
3.5.2.1. Încercări ale Sf. Sinod pentru remedierea situației materiale a preoților	196
3.5.2.2. Revendicări ale preoțimii, datorită nepunerii în practică a proiectelor sinodale	199

3.5.2.3. Proiect de lege al Sf. Sinod în 1882	202
3.5.2.4. Nemulțumiri ale clerului inferior cu privire la proiectul votat de Senat în anul 1882	205
3.5.2.5. Urmările crizei materiale a clerului inferior asupra organizării de ansamblu a vieții bisericești. Atitudinea comisiilor sinodale în această privință, în special a episcopului Melchisedec Ștefănescu	207
3.5.2.6. Noi proiecte de legi, pentru soluționarea crizei materiale a preoțimii (1889-1891).....	217
3.5.3. Reglementarea situației materiale a preoțimii prin Legea clerului mirean.....	220
3.5.3.1. Discuțiile asupra proiectului Legii în Parlament	220
3.5.3.2. Prevederile primei versiuni a Legii clerului mirean și a seminariilor (1893)	224
3.5.3.3. Urmările Legii. Discuțiile din 1905 privind modificarea ei	227
3.5.3.4. Varianta Legii clerului mirean din 1906. Completări ulterioare	232
3.5.4. Casa Bisericii	237
3.5.5. Clerul în ajunul primului război mondial. Situația materială și pregătirea intelectuală	242
3.5.5.1. Problema parohiilor vacante până în 1914	242
3.5.5.2. Plângeri ale clerului datorate vânzării de către Casa Bisericii a pământurilor acordate comunelor de foști clăcași, prin Legea comunală din 1864	244
4. Anexe. Legi și Regulamente bisericești.....	249
4.1. Legislația bisericească din perioada lui Al. I. Cuza	249
4.1.1. Lege pentru secularizarea averilor mănăstirești (15 septembrie 1863).....	249
4.1.2. Decret Organic pentru regularea schimei monachicești (30 noiembrie 1864)	249
4.1.3. Decret Organic pentru înființarea unei autorități sinodale centrale pentru afacerile religiei române (3 decembrie 1864).....	250
4.1.4. Lege pentru numirea de mitropoliți și episcopi eparhioți în România (1865)	252
4.1.5. Regulament interior al Sinodului general al Bisericii Române (1865).....	252
4.1.6. Regulament pentru alegerea Sinodului general al Bisericii Române (1864).....	256
4.2. Legi și regulamente privind organele centrale ale Bisericii Ortodoxe Române între 1872-1918.....	257
4.2.1. Legea sinodală (decembrie 1872).....	257
4.2.2. Legea Consistoriului (1909, modificată în 1911)	260
4.2.3. Regulament pentru aplicarea art. 9 (10 în Legea Consistoriului) modificat, din Legea de la 1872 pentru alegerea Mitropoliților și Episcopilor, cum și a constituirii Sfântului Sinod (1896)	264

4.2.4. Regulament pentru alegerea arhieriei titulari sau locotenenți, prevăzut la art. 9 (10) și 25 (32) din legea pentru alegerea mitropoliților și episcopilor și pentru constituirea Sfântului Sinod al Bisericii Române (1875).....	265
4.2.5. Regulament pentru disciplina bisericească (1873)	267
4.2.6. Regulament pentru atribuțiunile de precădere ale Mitropolitului Primat al României, după cum s-a modificat de Sfântul Sinod în ședința sa din 26 noiembrie 1873.....	272
4.3. Legi și Regulamente privind organizarea clerului mirean.....	273
4.3.1. Prima versiune a Legii clerului mirean și a Seminariilor (1893).....	273
4.3.2. A doua versiune a Legii clerului mirean și a seminariilor (1906 cu modificările din 1909)	279
4.3.3. Regulament pentru punerea în aplicare a Legii asupra clerului mirean și seminariilor (1906, Extras).....	291
4.3.4. Lege pentru înființarea și organizarea Casei Sfintei Biserici Autocefale Ortodoxe Române (1902).....	294
Epilog	297
Bibliografie.....	299

I.

Biserica Ortodoxă Română în Epoca Regulamentelor Organice 1831-1859

În urma revoluției lui Tudor Vladimirescu și a mișcării Eteriei grecești, trupele otomane au ocupat în luna mai 1821 cele două principate extracarpătice. Ocupația otomană a durat până în septembrie 1822, când datorită presiunii internaționale, o parte din trupele otomane au fost retrase la sud de Dunăre. Ca urmare a intervenției Puterilor europene (*Protocolul de la Berlin* - 2/14 martie 1822), Poarta a convocat două delegații boierești din Principate, pentru a fi consultate cu privire la modul de restabilire a administrației civile. În două memorii, adresate Imperiului Otoman și Rusiei, delegațiile au cerut abolirea regimului fanariot și libertatea comerțului. În aprilie 1822 Poarta a admis o parte din cerințe, restabilind domniile pământene, permițând și excluderea grecilor din funcțiile civile și bisericești¹.

Domniile pământene au fost restabilite la 1/13 iulie 1822, fiind numiți domni Ioan Sandu Sturdza (în Moldova) și Grigore Ghica (în Țara Românească), ambii domnind între 1822-1828. Epocile lor au fost caracterizate de un haos general. Cele două Principate au rămas la stadiul organizatoric de regim feudal, dar cu ideologii și clase sociale evolute. Marii boieri, cei care se bucuraseră de privilegii, de scutiri de dări și care luau parte la conducerea Principatelor, în Divane, se considerau amenințați, motiv pentru care au părăsit în mare parte Principatele, îndreptându-se spre Transilvania, Basarabia și Bucovina și înaintând numeroase memorii către Rusia, țara de la care așteptau menținerea poziției lor. Pe de altă parte, apărută și dezvoltată în epoca fanariotă, mica boierime, legată de Poarta otomană, rămasă în Principate, dorea o altă ordine socială, în care să se bucure de privilegii conform statutului lor economic. Între cele două categorii de boieri era o contradicție și o luptă fâțișă. Cum însă influența Porții era în scădere, poziția boierimii mici și mijlocii nu a reușit să se mai impună.

Cei doi domni au încercat să elaboreze *regulamente administrative* privitoare la atribuțiile și veniturile dregătorilor, dar fără un rezultat practic deoarece lipsea cadrul instituțional necesar. Dacă în epoca fanariotă fuseseră operate schimbări specifice noii ordini capitaliste în economie, în regimul proprietății, în privința comerțului, a stratificării populației sătești, acestea avuseseră un caracter neuniform și temporar, în funcție de concepția și autoritatea domnitorului respectiv. Lipsea stabilitatea în societate, domnia anarhia. În opinia lui Gheorghe Platon,

¹ Gheorghe Platon, „Restaurarea domniilor naționale (1821-1828)”, în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. 1, București, 2003, pp. 55-56.

„Marii boieri își imaginau cu greu un regim politic în care voința lor să nu fie lege, care să-i supună unor constrângeri legale. Doreau reformarea în sens modern a instituțiilor țării, cu condiția transferării privilegiilor vechiului regim, sub forma pozițiilor economice și politice în societatea nouă, de natură să le asigure puterea politică și binefacerile sale. Împrejurările au îngăduit ca *dorința* acestor boieri să se împlinească prin Regulamentul organic. În felul acesta aveau să fie depășite dificultățile, înfrântă opoziția și adversitățile”².

Or, cum importanța Rusiei era în creștere, și mica boierime s-a îndreptat spre aceasta pentru a obține „o schimbare completă a ocârmuirii și să-și câștige o influență preponderentă în conducerea statului”. Rusia însă „nu avea să admită nicio distincție între boieri”, recunoscând privilegiile întregii clase boierești, premisă de la care a pornit noua administrație, prevăzută de Convenția de la Akkerman (Cetatea Albă) ceea ce a adus câteva măsuri de stabilitate, determinând o mare parte din boieri să revină în Principate.

Prin *Convenția de la Akkerman*, din 7 octombrie 1826, s-a stabilit³:

- recunoașterea suzeranității rusești asupra Caucazului și a libera circulație în apele otomane a navelor rusești;
- asigurarea suveranității interne a Țărilor Române;
- alegerea Domnilor români dintre boierii pământeni, de Adunarea generală a Divanurilor, pe o perioadă de șapte ani, iar boierii refugiați după mișcarea Eteriei să fie amnistiați, garantându-li-se, la intrarea în țară, vechile lor privilegii;
- deplina libertate economică a Principatelor extracarpătice;
- delimitarea precisă a granițelor și desființarea fortificațiilor turcești de pe malul stâng al Dunării (*Brăila, Giurgiu și Turnu* revenind Țărilor Române);
- scutirea Țărilor Române pe timp de doi ani de la plata tributului către Poartă;
- emiterea de către Divanurile ambelor Principate a câte unui *Regulament general* pentru conducerea fiecărui Principat.

În iunie 1827, sultanul Mahmud al II-lea a înfrânt revolta grecească și a cucerit Atena. În această situație, o lună mai târziu, Anglia, Franța și Rusia au încheiat o alianță și l-au amenințat pe sultan cu o intervenție în favoarea grecilor, în cazul în care sultanul refuza orice mediere. Deoarece sultanul a refuzat medierea, țarul Nicolae I i-a declarat la 28 aprilie 1828 război. Trupele rusești au pătruns în Anatolia (prin Caucaz), Moldova, Dobrogea, Bulgaria, reușind să cucerească Edirne (Adrianopol) la 22 august 1829.

Încă din aprilie 1828, feldmareșalul rus Wittgenstein i-a îndepărtat pe domnii Sandu Sturdza și Grigore Ghica din scaun și a numit un împuternicit rus ca președinte al Divanurilor din Principate. În proclamația dată cu acest prilej, generalul Wittgenstein asigura populația că urmau să fie respectate „legile, obiceiurile

² Gheorghe Platon, „Principatele Române sub ocupație și reorganizare”, în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. 1, p. 71.

³ *Ibidem*, pp. 77-78; Ion Țuțuianu, *Statul și Biserica românească în epoca premodernă. Studiu juridic*, Bacău, 2003, p. 48

străvechi, proprietatea și drepturile sfintei credințe”. Totuși, regimul ocupației a fost deosebit de aspru, încât după afirmațiile agentului consular al Franței, Viollier, noua invazie rusă i-a costat pe români „mai mult sânge și lacrimi decât toate cele precedente la un loc”⁴.

În aprilie 1828 administrația provizorie i-a fost încredințată contelui F. P. Pahlen (aprilie 1828 - februarie 1829), cu titlul de *președinte deplin împuternicit al divanurilor Moldovei Țării Românești*. Fiind socotit lipsit de energie în îndeplinirea scopului de aprovizionare a armatei, a fost înlocuit cu generalul P. F. Jeltuhin, iar apoi generalul Pavel Dimitrievici Kiselev (din noiembrie 1829 și până în 1834)⁵. Deosebit de important pentru evoluția ulterioară a celor două principate românești extracarpătice a fost *Tratatul de Adrianopol*, din 2/14 septembrie 1829, prin care Franța și Anglia au reușit împiedicarea dezmembrării provinciilor europene din Imperiul Otoman în favoarea Rusiei. În privința țărilor române, tratatul a stipulat:

- autonomia internă deplină și libertatea deplină economică a Țărilor Române;
- trasarea precisă a granițelor (fără raialele turcești de la Dunăre);
- stabilirea Domniei electivă și viageră și restrângerea puterii Domnului printr-un corp legiuitor, o Adunare a mării boierimi, sub președinția mitropolitului;
- interzicerea musulmanilor de a deține domiciliul în Principate, intrarea negustorilor fiind posibilă doar cu firman;
- conducere centrală a Principatelor de către Domn cu un Divan al Țării, după un *Regulament* propriu;
- datoria de război a Turciei față de Rusia, de 125 milioane de franci, plătită într-o perioadă de zece ani, să fie garantată prin administrația rusească a Rusiei în Principatele Române⁶.

1.1. Regulamentele Organice și principalele lor prevederi privitoare la Biserică

În iunie 1828, generalul Jeltuhin a instituit două comisii a câte patru membri din fiecare Principat (doi aleși de către Divan și doi aleși de autoritatea puterii de ocupație), la care s-a adăugat câte un secretar, pentru redactarea proiectelor Regulamentelor Organice.

⁴ Gh. Platon, „Principatele”, p. 78.

⁵ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. XI, ³1930, p. 87-94, apud Ion Țuțuianu, *Statul și Biserica*, p. 53; Gh. Platon, „Principatele Române” p. 79.

⁶ A existat și oferta rusă de a cumpăra Țările Române de la Turcia, cu suma de 36 milioane de franci (Valentin Al. Georgescu, Petre Strihan *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova (1611-1831)*, vol II, București, 1981, p. 101-103, apud Ion Țuțuianu, *Statul și Biserica*, p. 57). *Istoria Imperiului Otoman*, coord. Robert Mantran, București, 2001, p. 374-379.

Lucrările comisiilor au demarat mai greu datorită opoziției interne manifestată deschis. Marea boierime era îngrijorată de drepturile numeroase care erau acordate micii boierimi, în timp ce aceasta din urmă socotea insuficiente drepturile prevăzute pentru ea. Nemulțumiți erau și țărani, datorită recrutărilor în miliția națională. În pofida acestor nemulțumiri, lucrările comisiilor au demarat în anul 1829; sub guvernarea lui Jeltuhin a fost elaborată partea politică a Regulamentelor. Lucrările au continuat în timpul guvernării generalului Pavel Kiselev, fiind definitivată partea administrativă a Regulamentelor.

Lucrările comisiei au fost încheiate la 30 martie 1830, după care proiectele au fost duse la Petersburg, spre a fi analizate și completate de către o comisie româno-rusă. Au fost readuse în țară, unde, sub președinția lui Kiselev, *Adunările naționale Extraordinare de revizie* le-au mai adus ceva modificări, le-au votat și editat în câte trei exemplare (unul pentru Rusia, unul pentru Turcia și unul pentru Principate). Originalele *Regulamentelor Organice* pentru Principate s-au pierdut (al Țării Românești în 1848 și al Moldovei în 1872)⁷.

Regulamentul Organic al Valahiei (ROV) a fost pus în aplicare la 1 iulie 1831, iar *Regulamentul Organic* din Moldova (ROM), la 1 ianuarie 1832, deși au fost confirmate de Poartă doar cu ocazia Convenției de la Sankt Petersburg din 17/29 ianuarie 1834. În mod excepțional s-a decis ca domnii să fie numiți și nu aleși, și tot atunci a luat sfârșit și regimul de ocupație, trupele ruse trebuind să părăsească Principatele.

În pofida menținerii și extinderii regimului de privilegii, precum și a favorizării amestecului în afacerile interne al puterii protectoare, totuși *Regulamentele Organice* au contribuit mult la modernizarea țărilor române: au introdus un aparat de stat modern, au legiferat pentru prima oară în istoria românească separarea puterilor în Stat (puterea legislativă a Adunărilor obștești; cea executivă exercitată de domnitor, ajutat de un Sfat administrativ extraordinar și un aparat judecătoresc modern, recunoscându-se autoritatea lucrului judecat)⁸. În plan administrativ au fost înființate departamente (ministere specializate). A fost modernizat sistemul financiar, fixate capitațiile, adoptat principiul de alcătuire a bugetului, desființate vămile interne, au fost reglementate activitățile comerciale în condițiile libertății comerțului, garantat de Tratatul de la Adrianopol. Au fost înființate milițiile, transporturile, piețele și a fost organizată viața orășenească.

Pe drept cuvânt a constatat A. D. Xenopol că Regulamentul:

„introduce reguli fixe și statornice în locul chibzuirii momentane și a bunului plac, restrânge arbitrarul, înlocuindu-l cu norme diriguitoare, introduce răspunderea legală în locul responsabilității, pune, pentru prima oară în societatea românească,

⁷ Sever Buzan, „Regulamentele Organice și însemnătatea lor pentru dezvoltarea organizației Bisericii Ortodoxe Române”, în *ST*, an 8, 1956, nr. 5-6, p. 365.

⁸ Gh. Platon, „Principatele Române” pp. 83-87.

ideea interesului public ca ceva superior individual... era substituirea vieții legale celei arbitrare de până atunci; ideea statului se naște pentru prima oară la români în concepția ei modernă, ca viață a unui tot, întocmit pe norme obștești, adică pe legi”⁹.

Regulamentele Organice au cuprins și numeroase prevederi privind organizarea bisericească din cele două Principate, anume în cap. VIII (ROV), respectiv cap. IX și Anexa A la cap. III (ROM).

1.1.1. Clerul superior

Alegerea ierarhilor

În Evul mediu românesc, alegerea ierarhilor a fost realizată de către membrii Soborului Țării (alcătuit din episcopi, egumeni și boieri), deseori părerea domnitorului fiind hotărâtoare. Urma apoi „alegere canonică” sau ipopsifierea, dintre mai mulți candidați, fiind confirmat întotdeauna cel ales înainte de Sobor. Această alegere canonică doar de către un sinod episcopesc a fost o procedură pur formală, realizată „după săvârșirea alegerii, pentru respectarea principiului strict canonic potrivit căruia arhierul se alege de către arhierie”¹⁰.

Tradiția participării laicilor din Soborul Țării la alegerea ierarhilor a fost urmată și în timpul regimului regulamentar, Soborul fiind înlocuit acum de *Adunările Obștești Obișnuite* (forurile legislative ale țării), la care să participe însă și boieri de treapta întâi, care nu erau membri ai acestei Adunări:

„să vor alege dintre bisericașii pământeni, cunoscuți pentru a lor pilduită evlavie, statornică învățătură și cercată destoinicie. Alegerea [...] să va face după drepturile și obiceiurile țării, de către obișnuita obștească Adunare, dimpreună cu boierii din treapta dintâi ce nu să vor afla mădulari ai aceștii adunări”¹¹.

După alegerea de către Adunare, urma întărirea alegerii de către Domnitor, apoi înscăunarea după canoanele bisericești (ROV, c. VIII, art. 359 și ROM, c. IX, art. 411). Mitropolitul era ales dintre episcopii în funcțiune și urma să fie întărit canonic de Patriarhia de Constantinopol, conform vechiului obicei (ROV, c. VIII, art. 360 și ROM, c. IX, art. 412)¹².

Judecarea ierarhilor

Regulamentul Organic prevedea și situația în care un ierarh putea să-și piardă scaunul. În această chestiune, regulamentele din cele două principate au fost puțin diferite. În Muntenia, mitropolitul și episcopii puteau fi înlăturați pentru abateri duhovnicești, precum și din motive politice:

⁹ A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, p. 110, apud Gh. Platon, *Principatele Române...*, p. 87.

¹⁰ Gheorghe Cronț, *Alegerea ierarhilor în Biserica Ortodoxă*, București, 1937, pp. 45-57; Liviu Stan, *Mireni în Biserică. Studiu canonic-istoric*, Sibiu, 1939, pp. 531-538.

¹¹ Ion Țuțuianu, *Statul și Biserica*, p. 61; Sever Buzan, „Regulamentele Organice”, p. 366.

¹² *Ibidem*, p. 367.

„Mitropolitul și episcopii vor fi nestrămutați într-ale lor numiri, afară numai la întâmplare de abateri din duhovniceștilor datorii și de o purtare politicăască vătămătoare statului, dovedită de Obișnuita Obștească Adunare și cunoscută de Domn” (ROV, art. 361)

În schimb, în Moldova, acest aspect a fost precizat mai clar. Pentru abateri duhovnicești, ierarhii urmau să fie judecați de 12 arhieriei eparhioți și titulari din Principate, iar pentru abaterile politice, de o comisie, formată din 12 arhieriei și 12 boieri mari (care să nu fie rude sau dușmani ai arhierelui judecat), aleși de Adunarea Obștească, dar în lipsa episcopilor și a mitropolitului. Membrii comisiei urmau să voteze nominal o sentință. Raportul cu votul majoritar trebuia înaintat Domnitorului. Dacă acuzația se dovedea întemeiată, se trimetea Patriarhului de Constantinopol, spre caterisire, iar dacă se dovedea neîntemeiată, reclamantul își pierdea rangul boieresc (dacă era boier) sau era pedepsit după Pravile (dacă nu era boier) (ROM, c. IX, art. 413):

„Mitropolitul și episcopii eparhioți vor fi neschimbați din dregătoriile lor, afară numai când s-ar abate la greșeli duhovnicești și politice.... Duhovnicești greșeli vor fi giudecate pe temeiul sinodiceștilor canoane numai din partea duhovnicească și anume: de 12 arhieriei eparhioți și titulari din aceste două principate sau de aiurea, când asemenea număr nu s-ar putea îndeplini dintr-aceste prințipaturi. Iar la întâmplare de politicăască greșală, care sunt aceste: *când vor întârâta răzvrătire cu tulburarea norodului și când se vor împotrivi la poruncile Domnului, acele legiuite și cunoscute de Obșteasca Adunare, pe temeiul pravilelor și a regulamentului*, la o așa întâmplare comitetul cercetătorilor numitelor învinovățiri se va alcătui după chipul următor: a) de 12 arhieriei eparhioți și titulari din aceste două prințipaturi, după cum s-a zis mai sus; b) de 12 boieri din acei mai cu ipolipsis în obște, fără shesis de rudenie și pricini de prigodire către obrazul arhierelui, aleși de către Obșteasca Adunare...”¹³.

Atribuțiile politice și sociale ale clerului superior

Păstrându-se legătura cu tradiția medievală, Regulamentele Organice au prevăzut rolurile politice pe care trebuiau să le îndeplinească membrii clerului superior.

În primul rând, mitropolii și episcopii urmau să facă parte, de drept, din organul legislativ al principatelor, anume *Adunarea Obștească Obișnuită*, mitropolitul deținând rolul de președinte al Adunării (ROV, c. I, art. 45-48; ROM, c. I, art. 48-49)¹⁴.

În al doilea rând, ierarhii urmau să supravegheze buna și corecta evidență a actelor de stare civilă, ținută de preoți, sub controlul *Departamentului trebilor dinlăuntrul*, un fel de minister de interne (ROV, art. 115; ROM, art. 139)¹⁵.

¹³ *Ibidem*, p. 368; Ion Țuțuianu, *Statul și Biserica*, pp. 65-67.

¹⁴ Sever Buzan, „Regulamentele Organice”, p. 369.

¹⁵ Ion Țuțuianu, *Statul și Biserica*, p. 72-73.

În al treilea rând, ierarhii au deținut largi prerogative judecătorești. Atât la Mitropolie, cât și la eparhiile sufragane existau încă din secolele anterioare *consistorii și dicasterii*, recunoscute de Regulamentele Organice. Membrii acestor organisme erau preoți, arhimandriți, protopopi și alți demnitari bisericești, numiți de ierarh. *Consistoriul* judeca procese bisericești, de natură confesională; *Dicasteriile* erau conduse de vicar (locțiitorul episcopului) și judecau probleme disciplinare și matrimoniale (divorțuri). Dețineau doar vot consultativ, decizia fiind valabilă numai după aprobarea de către episcop¹⁶. Desigur că cea mai înaltă instanță judecătorească bisericească era cea de la Mitropolie. La ședințele Dicasteriei din capitală mai participau boieri din Divan (care se aflau la Mitropolie cu alte probleme sau pentru protejați de-ai lor), episcopi eparhioți, episcopi titulari și ierarhi din Patriarhiile orientale, aflați în vizită în țările române. A fost instanța de judecată pentru *proces cu caracter bisericesc*, diferende dintre clerici, apoi cele privitoare la averea Bisericii, dar și cele referitoare la familie și persoane individuale. A dat sentințe în cauze civile (neînțelegerile între soți, divorțurile, desfacerea logodnei, neînțelegeri dintre părinți și copii, neînțelegeri în privința zestrei, moștenirii, anulare de testamente) și penale (violurile, incestul, răpirile de fecioare, seducția, prostituția, bigamia și sodomia). Mitropolitul, în calitate de întâistătător bisericesc, deținea independență totală asupra litigiilor bisericești. El dădea sentințe civile sau penale, acestea fiind îndeplinite fie de clerici, fie de slujbași laici. Nu era obligat să raporteze Domnului sentința dată. Prin Decretul Organic, emis de Cuza, Dicasteriile eparhiale, cu rol de rezolvare a problemelor matrimoniale, au fost desființate, dat fiind faptul că toate chestiunile matrimoniale au fost preluate de tribunalele civile în locul celor bisericești¹⁷.

Însă cea mai importantă sarcină politică a mitropoliților urma să fie prezidarea Adunării pentru alegerea Domnitorului (*Adunarea Obștească extraordinară*). Atât mitropoliții, cât și episcopii urmau să facă parte de drept din aceste adunări, mitropolitul fiind președinte de drept a acelei Adunări, iar în lipsa acestuia, episcopul cel mai înalt în rang. Adunarea Obștească extraordinară din Muntenia era compusă din 190 de membri, iar în Moldova din 130 de membri. Procedura alegerii Domnului era similară în cele două Principate.

Adunarea se convoca în biserică, alegerea făcându-se după celebrarea Sf. Liturghii. Mitropolitul, după o scurtă cuvântare, citea, în numele tuturor electorilor, un jurământ, cu următorul conținut:

¹⁶ Nicolae Dobrescu, *Studii de istoria Bisericii Române contemporane*, vol. I (1850-1895), București, 1905, p. 43.

¹⁷ Mircea Păcurariu, *Dicasteria și Consistoriul Mitropoliei Ungrovlahiei*, în BOR, an. 87, 1959, nr. 7-10, pp. 961-979; Gheorghe Cronț, „Instanțele de judecată al Bisericii din țările Române în secolele XIV-XVIII”, în MMS, nr. 5-6, 1976, pp. 338-359; Constanța Ghițulescu, *În șalvari și cu ișlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*, București, 2004, pp. 10-23.

„Jur, că la alegerea ce voi face, nu voi fi amăgit de către vreun interes în parte sau de vreo îmbulzire străină, nici de vreo altă cugetare, ci binele și fericirea obștii îmi va fi cel dintâi scop”.

După citirea acestuia, fiecare dintre electori, cu mâna pe Biblie, pronunța „jur!”. Urma apoi votarea cu buletine de vot. Doi secretari și trei asesori strângeau buletinele de vot și le preda mitropolitului. Acesta, cercetându-le declara rezultatul alegerii (ROV, art. 2, 29-43 și ROM, art. 2, 27-45). Urma apoi înscăunarea și mirungerea Domnitorului, săvârșită de mitropolit în catedrală. Noul Domn, cu mâna pe Sf. Scriptură, urma apoi să rostească jurământul¹⁸:

„Jur, în numele Sfintei Troițe, să păzesc întocmai și nestrămutat pravilele și legiurile prințipatului Valahiei [respectiv Moldovei—n.n.] după regulamentul cel întocmit și să fac a se păzi și a se ținea întru toată virtutea lor” (ROV, art. 44 și ROM, art. 47).

Pe lângă faptul că mitropolitul (sau, în lipsa acestuia, în virtutea obiceiului țării, episcopul cel mai înalt în rang) conducea procesul de alegere a domnitorului, îl și înlocuia în timpul vacanței scaunului domnesc, îndeplinea misiuni diplomatice și judeca. Regulamentele au mai restrâns aceste drepturi ale clerului înalt, mai ales în domeniul administrativ și judecătoresc, dar au fixat clar limitele de acțiune ale clerului, tocmai pentru a preîntâmpina abuzurile¹⁹.

1.1.2. Clerul inferior

Înainte de 1830, *protopopii* au deținut un rol important în viața bisericească și social-juridică. Funcția a fost menționată în *Îndreptarea Legii* (1652) și în *Hrisovul lui Vasile Lupu* (1649), protopopii având rol de „locțiitori ai episcopului”. Fiind însărcinați de ierarhi, efectuau anchete bisericești și întocmeau acte sau chiar judecau pricini canonice, precum „cuscrii, cumătrii, cununii, sânge amestecat”, precum și alte delictе de la sate și orașe²⁰. Din a doua parte a sec. XVIII, după înființarea instituției ispravnicilor și a judecătorilor laice, protopopii au avut o competență judecătorească autorizată și prin acte domnești. Prin numirea de către ierarh în fiecare capitală de județ și după primirea *cărții de volnicie* din partea Domnului, „protopopul” devenea organ al administrației de stat pentru problemele vieții religioase și ale disciplinei bisericești²¹. În *competența* lor intrau: a) urmărirea păstrării bunelor moravuri de către enoriași²²; b) împăcarea împincina-

¹⁸ Ion Țuțuianu, *Statul și Biserica*, pp. 69-71.

¹⁹ Sever Buzan, „Regulamentele Organice”, p. 369.

²⁰ Gh. Cronț, „Instanțele de judecată”, p. 345.

²¹ *Ibidem*, pp. 345-346.

²² „Să cerceteze și pentru curvii și preacurvii (adulter) și de amestecuri de sânge, de frate cu soră, de văr cu vară, de cumetri cu cumetre, de vor face curvii, de fete mari și văduve, de se vor afla grele, de ceia ce răpesc fetele cu de-a sila și de ceia ce țin posadnice (amante) și șad necununați, și de cei ce țin a patra nuntă; și de cei ce vor cununa pe unii ca aceștia, ori preoți ori nașii lor, de votri sau voatre (proxeneți); de fermecătoare și de învrăjbitoare” (Constanța Ghițulescu, *În șalvari și cu ișlic*, p. 30).

tilor prin propunerea unui compromis. Dacă nu se împăcau, protopopul era obligat să-l anunțe pe mitropolit pentru a-i pedepsi după pravilă; c) pedepsirea prin privare de libertate: femeile în închisoarea protopopiatului, iar bărbații în închisoarea politică a ispravnicilor; d) efectuarea anchetelor trimise de mitropolit și întocmirea raportului de constatare de la fața locului²³.

Prin *Regulamentul Organic*, rolul protopopului a fost redus față de perioada anterioară. Atribuțiile acestora cuprindeau:

- supravegherea, împreună cu ispravnicii, a alegerilor pentru deputații ținutali în *Adunarea Obștească extraordinară* (ROV, c. I, art. 11-12; ROM, c. I, art. 10-11);
- supravegherea, în calitate de membri ai comisiilor ținutale de catastrafiere, a recensămintelor, la care participau și preoții, ca ajutoare. În *Moldova* ajutau comisia județeană de catastrafie, împreună cu jurații satelor (ROM, c. III, art. 84-85). În *Muntenia* ei îi ajutau pe proprietarul moșiei, în sarcina căruia cădea această acțiune (ROV, c. III, art. 69-70).
- supravegherea, pe baza listelor întocmite de preoți, a împărțirii de ajutoare din *Casa Milelor* către cei lipsiți²⁴.

Instituirea preoțimii

Unul dintre cele mai mari neajunsuri ale vieții bisericești din epoca antereglementară a fost mulțimea mare de preoți fără pregătire corespunzătoare. De fapt, preoții de mir erau aleși de către credincioșii comunităților respective. Cei aleși se prezentau la episcopie pentru hirotonie, trebuind să aibă asupra lor: „zapise la mâna sa» din partea credincioșilor”²⁵. După hirotonire primeau o „carte de preoție” sau „singhelie”, la care se atașa, de cele mai multe ori, o „carte” din partea protopopului. Datorită taxelor pe care viitorul preot le plătea ierarhului și protopopului, acceptarea candidaților la hirotonie se făcea foarte ușor, ajungându-se astfel la un număr impresionant de preoți. Dacă în vremea lui Al Ipsilanti erau 3500 preoți, sub Mihai Șuțu ajunseseră la 5850, iar în 1815 erau 8138 preoți²⁶.

Drept urmare, *Regulamentul Organic* a introdus o prevedere deosebit de importantă: dreptul de ingerință a Domnitorului în instituirea preoților. S-a stabilit că nu putea fi hirotonit nici un preot fără aprobarea scrisă a Domnitorului, în urma unui raport scris din partea *Logofătului bisericesc*. În *Moldova* numărul de preoți a fost fixat în funcție de numărul credincioșilor, astfel că în satele cu până la 100 de locuitori să nu existe mai mult de doi preoți, un diacon și doi dascăli, iar în satele cu mai mulți locuitori să poată exista și patru preoți, doi diaconi și doi dascăli (ROM, c. VII, art. 240)²⁷.

²³ Ion F. Stănculescu, „Reforme, rânduieli și stări bisericești în epoca fanariotă”, în *BOR*, nr. 5-6, 1963, p. 536.

²⁴ Sever Buzan, „Regulamentele Organice”, p. 369.

²⁵ D. Furtună, *Preoțimea românească în secolul al XVIII-lea, Starea ei culturală și materială*, 1915, Vălenii de Munte, 1915, p. 34.

²⁶ Constanța Ghițulescu, *În șalvari și cu ișlic*, p. 33.

²⁷ Sever Buzan, „Regulamentele Organice”, p. 367, nota 21.

De asemenea s-a stabilit că nu puteau fi hirotoniți preoți fără ca aceștia să fi absolvit Seminarul teologic; nu puteau fi săvârșite hirotonii fără să fie dat un atestat din partea arhiereului cu privire la vrednicia candidatului (ROV, c. III, art. 73 și c. VIII, art. 363, al. 10; ROM, c. IX, art. 415). Cerința nu putea fi îndeplinită, dat fiind faptul că exista doar un singur Seminar, cel înființat în 1803 de Veniamin Costachi la Socola. Important este faptul că s-a impus practic obligația înființării Seminariilor și în Țara Românească. Pentru Moldova s-a făcut o excepție, în sensul că a fost admisă completarea parohiilor vacante cu preoți supranumerari existenți, până aveau să existe destui candidați seminariști (ROM, c. IX, art. 415, al. 3).

Ca o noutate față de situația anterioară, s-a prevăzut interdicția perceperii vreunei taxe pentru hirotonie sau pentru așezarea egumenilor (ROV, c. VIII, art. 363, al. 10), precum și prevederea conform căreia Domnitorul, prin logofătul bisericesc, avea să supravegheze ca întreg clerul „să se poarte cu bună rânduială” și să păzească legile țării (ROV, art. 363, al. 4)²⁸.

Trebuie menționat faptul că ierarhii au fost îndatorați să supravegheze modul de pregătire a preoților. Or, cea mai mare parte din ierarhi nu întruneau nici ei măcar respectivele condiții de pregătire teologică, cerută preoților. De aceea, această prevedere a *Regulamentului Organic* nu a fost respectată timp de multe decenii.

Atribuțiile preoților

Înainte de epoca Regulamentelor organice, preotul era cel care intervenea în discuțiile și conflictele conjugale, acorda adăpost femeilor bătute, certa pe bărbații bețiivi. El citea și redacta scrisori enoriașilor. Preotul trebuia să fie martorul stabilirii zestre sau al testamentului, de aici rezultă că era martorul indispensabil în cazul unui litigiu de acest gen. El dădea relații asupra onoarei și reputației împricinaților, factor deosebit de important în cazul unui proces. Regulamentele Organice au prevăzut următoarele responsabilități pe seama preoților.

- Preoții satelor făceau parte din *Judecătoria de împăciuire* din sate, împreună cu alți *trei jurați* aleși de locuitorii satelor pentru perioada de un an, cu posibilitate de a fi realeși. Dacă pagubele implicau pe stăpânii de moșii, dintre cei trei jurați făcea parte și moșierul. Litigiile erau cercetate în fiecare duminică, după terminarea Sf. Liturghii, încercându-se o împăcare a părților. Erau judecate la acest nivel pări între săteni, pagube care nu se ridicau peste 10-15 taleri („jăluirile de prea puțin preț”). În caz de împăcare, erau întocmite *cărți de împăcăciune*, scrise de preot, care se da fiecărei părți din litigiu. În caz de neîmpăcare, părțile erau trimise judecătorilor de primă instanță, adică *Scaunele isprăvnicești* de la județ (ROV, c. VII, art. 264-266 și ROM, c. VIII, art. 319).

În judecarea clerului, acesta se bucura de tratament deosebit. Pentru a nu fi știrbită autoritatea lor, clericii erau judecați prin mandatar și numai după judecata duhovnicească și caterisire.

²⁸ *Ibidem*, p. 367.